

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка

Кафедра історії України, археології та краєзнавства

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Завідувач кафедри

(підпис)

(прізвище та ініціали)

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ІСТОРИЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО

Освітня програма В9 Історія та археологія

(назва освітньої програми для нормативних дисциплін.)

2025 – 2026 навчальний рік

Робочу програму розглянуто та схвалено на засіданні кафедри історії України, археології та краєзнавства.

(назва кафедри)

Протокол № 1 від «29» серпня 2025 року.

Розробники: _ к.і.н., доцент Ясновська Л.В.

(вказати авторів, їхні посади, наукові ступені та вчені звання)

Мова навчання – українська.

Погоджено гарантом освітньої програми «В9 Історія та археологія»

«__» _____ 2025__ року

(підпис)

Мета навчальної дисципліни

Мета дисципліни Мета курсу полягає у наданні майбутнім фахівцям теоретичних і практичних знань і навичок з історичного краєзнавства; сприянні культурно-історичній самоідентифікації молоді; вихованні культури міжрегіонального спілкування та міжетнічної толерантності; обстоюванні національних цінностей, збереженні історико-культурної спадщини регіону

Обсяг дисципліни

	Денна форма	Заочна форма
Кількість кредитів ECTS		
Кількість годин:	90	90
- лекції	12	6
- практичні / семінарські	10	4
- лабораторні		
- індивідуальні завдання		
- самостійна робота студента	68	80

Статус навчальної дисципліни _____ нормативна _____
(нормативна / вільного вибору)

Передумови для вивчення дисципліни Для результативного опанування знаннями, вміннями, навичками при вивченні даної дисципліни студент повинен мати базові знання з дисциплін «Спеціальні історичні дисципліни», «Основи археології та МПАД».

Очікувані результати навчання

У процесі вивчення дисципліни передбачається формування у студентів наступних компетентностей:

ЗК 2. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства.

ЗК 4. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.

ЗК 6. Здатність до пошуку та аналізу інформації з різних джерел.

СК 1. Усвідомлення взаємозв'язку між фактами, подіями, явищами і процесами в минулому та сучасності.

СК 3. Усвідомлення соціальних функцій історика, розуміння можливості використання історії для досягнення політичних цілей, в тому числі наслідків зловживання історією.

СК 4. Здатність використовувати у професійній діяльності наукові праці та інформаційно-довідкові видання (бібліографічні довідники, путівники до архівних фондів, архівні описи тощо), сучасні інформаційно-пошукові системи.

СК 5. Здатність відшуковувати необхідні для освітньої та наукової діяльності історичні джерела (архівні та опубліковані документи, етнографічні, картографічні матеріали, музейні експонати, археологічні артефакти і т. п.).

СК 10. Здатність вільно оперувати спеціальною термінологією.

Навчальна дисципліна сприятиме досягненню таких **програмних результатів навчання**:

ПРН 3. Знати основні підходи до вивчення вітчизняної та світової історії, принципи і методи історичного пізнання, основні типи і види історичних джерел.

ПРН 5. Вміти працювати з письмовими, речовими, етнографічними, усними, архівними та іншими історичними джерелами.

ПРН 7. Розуміти і виявляти відмінності в історіописанні, поглядах на минуле представників різних епох та у різних контекстах.

ПРН 10. Застосовувати сучасні методики у процесі популяризації історії та археології, а також здійсненні різних видів педагогічної діяльності.

ПРН 12. Здійснювати комунікацію з професійних питань з представниками наукових, громадських, релігійних і національно-культурних організацій і спільнот.

ПРН 13. Розуміти загальні та специфічні риси історичного розвитку різних регіонів України, фактори, що зумовлюють різноманіття культур та національних спільнот, ефективно співпрацювати з носіями різних історичних та культурних цінностей.

Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						Заочна форма					
	усь ого	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	л а б	і н д	с.р.		л	п	лаб	інд	с.р
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Змістовий модуль 1. Теоретико-методологічні та методичні проблеми історичного краєзнавства												
Тема 1. Історичне краєзнавство як галузь знань та напрям історичних досліджень	6	1				5	2	2				8

Разом за змістовим модулем 1	6	1				5	2	2				8
Змістовий модуль 2. Розвиток історичного краєзнавства на Україні та на Чернігівщині												
Тема 2. Зародження краєзнавчих студій	8	1				7						8
Тема 3. Становлення краєзнавства як науки ХІХ – початок ХХ ст.	12	2	2			8						8
Тема 4. Розвиток краєзнавства протягом ХХ – початку ХХІ ст.	10	1	2			6		2				8
Разом за змістовим модулем 2	30	4	4			21						24
Змістовий модуль 3. Джерела історичного краєзнавства												
Тема 5. Писемні пам'ятки як джерело історії краю.	12	2	2			8			2			8
Тема 6. Речові пам'ятки та їх значення для вивчення стародавньої історії краю	8	1	2			4						8
Тема 7. Усні джерела історичного краєзнавства	10	1				8						8
Разом за змістовим модулем 3	30	4	4			20						24
Змістовий модуль 4. Напрями та методи історико-краєзнавчих досліджень												
Тема 8. Основні напрями історико-краєзнавчих досліджень	8	1				6		2				8

Тема 9. Методи історико-краєзнавчих досліджень	8	1	2			4					8
Тема 10. Краєзнавча діяльність установ науки, освіти та культури	8	1				4		2			8
Разом за змістовим модулем 4	24	3				14					24
Усього годин	90	12	10			68		6	4		80

Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Теоретико-методологічні та методичні проблеми історичного краєзнавства

Тема 1. Історичне краєзнавство як галузь знань та напрям історичних досліджень

1. Краєзнавство як наука
2. Об'єкт і предмет краєзнавства. Поняття «край».
3. Методологічні засади краєзнавства. Функції краєзнавства.
4. Зв'язок краєзнавства з іншими науками та дисциплінами

Змістовий модуль 2. Розвиток історичного краєзнавства на Україні та на Чернігівщині

Тема 2 . Зародження краєзнавчих студій

- 1.Періодизація розвитку краєзнавства в Україні. Перший етап
- 2.Другий етап зародження наукового краєзнавства

Тема 3. Становлення краєзнавства як науки ХІХ – початок ХХ ст.

- 1.Третій етап розвитку українського краєзнавства
2. Краєзнавство в добу Української революції 1917-1921 рр.

Тема 4. Розвиток краєзнавства протягом ХХ – початку ХХІ ст.

- 1.Краєзнавчий рух в Україні у 20-х - середині 50-х рр. ХХ ст.
- 2.Відродження краєзнавства в Україні та підготовка багатотомного видання «Історія міст і сіл Української РСР»
3. Краєзнавство доби незалежності України

Змістовий модуль 3. Джерела історичного краєзнавства

Тема 5. Писемні пам'ятки як джерело історії краю

1. Особливість краєзнавчих джерел. Групування, типологія і систематизація джерел.

2. Писемні джерела.

Тема 6. Речові пам'ятки та їх значення для вивчення стародавньої історії краю

1. Археологічні джерела

2. Пам'ятки архітектури та містобудування.

Тема 7. Усні джерела історичного краєзнавства.

1. Топонімічні пам'ятки. Вивчення походження назв поселень, річок, околиць.

2. Ономастика. Відображення в прізвищах рис характеру, виробничої діяльності людей. Регіональні особливості прізвищ.

3. Пам'ятки усної народної творчості. Створення рукописних і друкованих збірок пісень, прислів'їв, приказок, повір'їв, прикмет.

Змістовий модуль 4. Напрями та методи історико-краєзнавчих досліджень

Тема 8. Основні напрями історико-краєзнавчих досліджень

1. Загальна характеристика напрямів історичного краєзнавства. Мікроісторія, історія буднів.

2. Пам'яткознавство. Пам'яткоохоронна діяльність в Україні. Краєзнавчі туризм та екологія.

Тема 9. Методи історико-краєзнавчих досліджень

1. Методи історико-краєзнавчих досліджень. Усна історія як метод історико-краєзнавчих досліджень. Типи і види інтерв'ю.

2. Застосування методики просопографії в історико-краєзнавчих дослідженнях.

3. Використання загальнонаукових методів в історико-краєзнавчих дослідженнях.

Тема 10. Краєзнавча діяльність установ науки, освіти та культури

1. Краєзнавство і освіта. Форми краєзнавчої роботи в закладах освіти. Масова та індивідуальна краєзнавча робота.

2. Напрями та форми краєзнавчої роботи бібліотек. Особливості формування довідково-бібліографічного апарату краєзнавчої літератури.

3. Краєзнавчі музеї у системі українського музейництва.

Методи навчання

1. Словесні методи навчання (лекція, бесіда);

2. Практичні методи навчання (виконання творчих завдань, підготовка доповідей, презентацій);

3. Проблемний виклад матеріалу;

4. Дослідницький метод навчання.

Форми та методи контролю навчальних досягнень

Поточний контроль: ____ семінарські заняття ____

Підсумковий контроль: ____ залік _____

Розподіл балів за темами:

(за необхідністю розподіл балів можна деталізувати за окремими заняттями та видами робіт)

Приклад для екзамену

	Поточне оцінювання								Підсумковий залік	Сума
	Змістовий модуль 1-2				Змістовий модуль 3-4					
Тема	T1	T2	T3		T4	T5			25	100
Бали	9	9	9		9	10		75		

Критерії оцінювання результатів навчання

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка за шкалою ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсової роботи (проекту), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
83 – 89	B	добре	
75 – 82	C		
68 – 74	D		
60 – 67	E	задовільно	
35 – 59	Fx	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0 – 34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Індивідуальні завдання

(в разі необхідності)

Індивідуальна робота студентів передбачає ознайомлення з довідковою літературою з питань історичного краєзнавства. Контроль за її виконанням здійснюється викладачем в ході практичних занять.

Матеріально-технічне забезпечення

При виконанні студентами семінарських та самостійних робіт використовуються звичайні персональні комп'ютери з операційною системою Windows-XP і вище та Microsoft Office.

При організації дистанційного навчання використовуються системи Moodle та Google Meet.

Рекомендовані джерела інформації Основна література

1. Верменич Я. Теоретико-методологічні проблеми історичної регіоналістики в Україні. К., 2003. 516 с.
2. Голубко В., Качараба С., Середяк А. Історичне краєзнавство. Навчальний посібник. Львів:, 2005. Ч.І. 130 с.
3. Голубко В., Середяк А., Генега Р. Історичне краєзнавство. Напрями та методи історико-краєзнавчих досліджень : курс лекцій. Львів , 2011. 304 с.
4. Горбик В.О., Денисенко Г.Г. Проблеми дослідження пам'яток історії та культури в Україні. *Українській історичний журнал*. 2003. № 3; 2004. № 2.
5. Дем'янчук Г.С., Дем'янчук Б.Г., Дем'янчук А.Г. Українське краєзнавство: сторінки історії. К., 2006. 296 с.
6. Жупанський Я., Круль В. Про об'єкт і предмет вивчення національного краєзнавства. *Краєзнавство*. 1994. № 1 – 2.
7. Заремба С. Українське пам'яткознавство. Історія, теорія, сучасність. К., 1995. 446 с.
8. Заремба С. Українське товариство охорони пам'яток історії та культури. Історичний нарис. К., 1998. 241 с.
9. Игнаткин И.А. Охрана памятников истории и культуры. К., 1990. 222 с.
10. Історико-культурна спадщина України: проблема дослідження та збереження. К., 1998.
11. Історико-культурна спадщина України (XIX – початку ХХ ст.). Збірник документів і матеріалів. К., 1995.
12. Лихачев Д.С. Краеведение как наука и как деятельность. *Историческое краеведение в СССР: вопросы теории и практики*. К., 1990.
13. Макаруч С. А. Історико-етнографічні райони України : навч. посібн. Львів, 2012. 352 с.
14. Маркітан Л.П. Інформаційний потенціал кінофотовідеодокументів як історичного джерела. *Український історичний журнал*. 2002. № 5.
15. Масенко Л. Українські імена і прізвища. К., 1990. 48 с.
16. Методика історико-краєведческой роботи в школі. М., 1982.
17. Музей на рубежі епох: минуле, сьогодення, перспективи. К., 1999
18. Рутинський М.Й., Стецюк О.В. Музеезнавство. Навчальний посібник. К.: Знання, 2008. 428 с.
19. Ткаченко В.В. Історичне краєзнавство: Чернігово-Сіверщина в перше повоєнне двадцятиріччя: Навчальний посібник. К.: Знання, 2007. 215 с.
20. Тронько П.Т. Краєзнавство у відродженні духовності та культури: Досвід. Проблеми. Перспективи. К., 1994. 107 с.

21.Тронько П. Т. Історичне краєзнавство: Крок у нове тисячоліття: Досвід. Проблеми. Перспективи. К., 2000. 270 с.

Допоміжна

- 22.Акуленко В. Охорона пам'яток культури в Україні (1917–1990). К., 1991. 274 с.
- 23.Апанович Е. Рукописная светская книга XVIII в. на Украине. К., 1983.
- 24.Асеев Ю.С. Стили в архитектуре Украины. К., 1989.
- 25.Барановська О.В., Барановський М.О., Смаль В.В., Смаль І.В. Чернігівщина: природа, населення, господарство (комплексне географічне дослідження) Ніжин, 2000. 180 с.
- 26.Василенко А., Шифман М. Пам'ять народу. К., 1983.
- 27.Героїчний епос українського народу. К., 1993. 432 с.
- 28.Запаско Я. Ошатність української рукописної книги. Львів, 1998. 135 с.
- 29.Кісь Я.П. Палеографія. К., 1975. 305 с.
- 30.Кімакович І. Анекдот, як фольклорний жанр. К., 2014. 316 с.
- 31.Кирчів Р. Етюди до студій над українським народним анекдотом. Львів, 2008. 268 с.
- 32.Клейн Л.С. Археологические источники. М, 1978. 120 с.
- 33.Клейн Л. С. Археологические источники. СПб., 1995. 352 с.
- 34.Кругляк Ю.М. Ім'я вашого міста. К., 1978.
- 35.Коваль А.П. Знайомі незнайомці. Походження назв поселень України. К., 2001. 304 с.
- 36.Мацюк О.Я. Папір та філіграні на українських землях (XVI – початку XX ст.). К., 1983. 295 с.
- 37.Нестуля О. Біля витоків державної системи охорони пам'яток культури в Україні (доба Центральної Ради, Гетьманщини, Директорії). Полтава, 1994. 240 с.
- 38.Півторак Г. Українці: звідки ми і наша мова. К., 1993. 200 с.
- 39.Петранівський В.Л., Рутинський М.Й. Туристичне краєзнавство. Навчальний посібник. К.: Знання, 2008.
- 40.Полонська-Василенко Н. Українська Академія Наук. Нарис історії. К., 1993. 391 с.
- 41.Прислів'я та приказки. Взаємини між людьми. К., 1991. 440 с.
- 42.Огієнко І. Історія українського друкарства. К., 1994. 448 с.
- 43.Рапопорт П.А. Древнерусская архитектура. Л., 1993. 296 с.
- 44.Репресоване краєзнавство (20-30-і роки). К., 1991. 456 с.
- 45.Рыбаков Б.А. Киевская Русь. Сказания, былины, летописи. М., 1963.
- 46.Савчук О.В. Збереження національної історико-культурної спадщини у контексті краєзнавчого руху кінця 50-х – початку 90-х рр. К., 1997.
- 47.Словник гідронімів України. К., 1979.
- 48.Сохань П.С., Ульяновський В.І., Кіржаєв С.М. М.С.Грушевський і Academia. Ідея, змагання, діяльність. К., 1993. 321 с.

- 49.Ткаченко В.В. Історико-краєзнавча діяльність наукових товариств Чернігівщини у 20 – 30-х рр. ХХ ст. *Україна і Росія в панорамі століть*. Чернігів, 1998. С. 309–317.
- 50.Тронько П.Т. Навічно в пам'яті народній. К., 1995. 160 с.
- 51.Тронько П. Т. Історичне краєзнавство: крок у нове тисячоліття (досвід, проблеми, перспективи). К., 2000. 270 с.
- 52.Тронько П. Краєзнавство в Україні: здобутки і проблеми (до III з'їзду Всеукраїнської спілки краєзнавців). К., 2003. 125 с.
- 53.Тронько П.Т. Краєзнавчий рух в Україні: шляхи подальшого розвитку. *Українській історичний журнал*. 2004. № 2. С. 82.–93.
- 54.Від козацьких часів і по наші дні / Упор. В. Чемерис. К., 1995. 382 с.
- 55.Українські народні казки. К., 1992. 96 с.
- 56.Українські прислів'я і приказки / упоряд. Т. М. Панасенко. Харків:, 2012. 351 с.
- 57.Українські прислів'я, приказки, загадки / упоряд. К. І. Приходченко. Донецьк, 2003. 287 с.
- 58.Уривалкін О.М. Історичне краєзнавство. Навчальний посібник. К., 2006. 296 с.
- 59.Франко З. Хто ми? Звідки родом. К., 1990. 48 с.
- 60.Янко М.Т. Топонімічний словник України: словник-довідник. К., 1998. 432 с.
- 61.Янко М. Гомін землі. Загадки топоніміки. К., 2000. 127 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

<http://www.history.org.ua>
<http://www.hrono.ru/>
<http://litopys.org.ua>
<http://www.myslenedrevo.com.ua>